

Krevinologian perusteos

EBERHARD WINKLER: *Krewinisch. Zur Erschließung einer ausgestorbenen ostseefinnischen Sprachform*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 49. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden 1997. 468 s.

Kreevinit ovat taatusti yksi tuntemattomimmista itämerensuomalaisista kansanheimoista. 1440-luvulla Inkeristä eteläiseen Latviaan vietyjen vatjalaisten jälkeläiset säilyttivät isiensä kielen aina 1800-luvun puoleenväliin saakka – juuri kun itämerensuomalaiset toden teolla alkoivat kiinnostua kielistään ja niiden historiasta, oli kreevinien kieli onnettomasti sammumassa. Kun Antti Juhana Sjögren ainoana itämerensuomalaisena kävi etsimässä kreevinejä vuonna 1846, hän löysi enää yhden kreevinien kieltä kyseenalaisesti taitaneen vanhuksen. Ennen Sjögreniä tuota kieltä oli merkitty muistiin vuodesta 1774 lähtien, kauan ennen ensimmäisiä vatjalaismuistiinpanoja. Kaiken kaikkiaan kreevinimuistiinpanot jäivät kuitenkin niin vaatimattomiksi, että Ferdinand Johann Wiedemannin v. 1871 ilmestyneen tutkimuksen *Über die Nationalität und die Sprache der jetzt ausgestorbenen Kreevinnen in Kurland* jälkeen vatjan ja muun itämerensuomen tutkimuksessa kreevineitä ei juurikaan ole huomioitu. Tähänastisen tutkimuksen määrään nähden müncheniläisen Eberhard Winklerin *Krewinisch* onkin huikean laaja ja perinpohjainen selvitys kreevineistä, heidän alkuperästään ja kielestään.¹

Kirjan I osassa Winkler johdattaa lukijan vatjalaisten ja kreevinien historiaan. Vuosina 1443–1448 Novgorod ja Saksalainen ritarikunta taistelivat vatjalaisten asuma-alueiden hallinnasta, ja tuolloin, todennäköisimmin vuonna 1444 vatjalaisalueelle tehdyn hyökkäyksen jälkeen liivinmaalaisen Heidenreich Vincken joukot kuljettivat arviolta parituhatta vatjalaista sotavankia Kuurinmaalle Bauskan linnaa rakentamaan. Näitä vankeja ja heidän jälkeläisiään ryhdyttiin Latviassa kutsumaan ”kreevineiksi” latvian ’venäläistä’ merkitsevän *krievs*-sanan deminutiivijohdoksella. Tarkkaan ei tiedetä, mistä päin Inkeriä kreevinit olivat lähtöisin, mutta kreevinien länsivatjalaisuuden puolesta puhuvat tiedot Jaaman saksalaispiirityksestä sekä *k > tš* -muutoksen puuttuminen (etuvokaalia edeltävä *k* on säilynyt Kukkosen vatjassa). Neljänsadan vuoden aikana tieto kreevinien alkuperästä hämäryi niin, että viimeiset kreevinit ajattelivat polveutuvansa Saarenmaalta tulleista siirtotyöläisistä.

Winklerin mukaan tähänastisen kreevinintutkimuksen voi jakaa aikaan ennen Wiedemanniä (1871) ja aikaan Wiedemannin jälkeen. Ennen Wiedemanniä esitettiin ylimalkaisia arveluita kreevinin sukulaisuudesta viron ja liivin kanssa; Wiedemann todisti kielitieteen ja historian tutkimuksen avulla kreevinien polveutuvan vatjalaisista. Tämänjälkeistä tutkimusta hallitsee yksipuolinen tukeutuminen Wiedemanniin, jonka jälkeen alkuperäisiä kreevinimuistiinpanoja vaikuttaa arkistoista etsineen vasta Winkler, joka osoittaa Wiedemannin tekemien virheiden periytyneen myöhempiin kreevininä sivuvaariin tutkimuksiin. Käsilläolevassa tutkimuksessaan tekijä tarjoaakin edellytykset

¹ Winkleriä seuraten kutsun kreevinien kieltä *kreeviniksi* (Krewinisch) ja *vatjalla* tarkoitan Inkerissä yhä puhuttavaa, kreevinistä poikkeavaa kieltä. Kreevinin ja vatjan yhteinen kantamuoto oli 1440-luvulle asti puhuttu *kantavatja* (Urwotisch).

uudelle, paremmalle tutkimukselle esittelemällä käytettävissä olevan alkupe- räismateriaalin ja jokaisen kielennäytteen historiallisen kontekstin sekä vertaamalla kreevininä järjestelmällisesti vatjaan. Tutkimuksen tavoite ei ole vaatimaton: Winkler pyrkii esittämään säilyneistä kielenmuistomerkeistä mahdollisimman täydellisen foneettisen, fonologisen, morfologisen ja syntakti- sen kuvauksen. Tutkimusmetodejaan tekijä luonnehtii perinteisiksi filologi- siksi menetelmiksi.

Osassa II tekijä esittelee perusteellisesti kaikki jäljellä olevat muistiinpa- not. Käytännössä kaikki oleellinen aineisto esitetään jäljennöksinä, ja jokai- nen käsikirjoitettu sivu on myös puhtaaksikirjoitettuna. Kaiken lisäksi ker- rotaan mapinumeron tarkkuudella, miten alkuperäiset tekstit ovat Riiasta ja Pietarista löydettävissä. Winkler selvittelee yksityiskohtaisesti kunkin doku- mentin syntyhistorian: esimerkiksi vanhimmat, vuonna 1774 tehdyt kreevini- muistiinpanot saivat alkunsa Hartwig Ludwig Christian Bacmeisterin (1730– 1806) tavoitteesta kerätä kielennäytteitä kaikista maailman kielistä. Bacmeis- ter lähetti v. 1773 avunpyynnön mm. Mitauhun (nyk. Jelgava) yli-intendentti Christian Huhnille, joka antoi tehtävän kreevinialueen pastori Johann Ulrich Petersonille, joka edelleen delegoi tehtävän kandidaatti Christoph Albrecht Appelbaumille. Winkler esittää Appelbaumin ja muiden muistiinpanijain hen- kilöhistoriat kiinnittäen erityistä huomiota heidän kielitaitoonsa ja lähteissä käytettyihin kirjoitustapoihin. Sjögreniä lukuun ottamatta kukaan muistiin- merkitsijöistä ei liene osannut itämerensuomalaisia kieliä, ja teoksen lukija tutustuu väistämättä parin vuosisadan takaiseen saksalaiseen ja latvialaiseen ortografiaan sekä niiden kreeviniläissovelluksiin.

Lähes koko aineisto koostuu neljän merkitsijän muistiinpanoista, jotka ovat enimmäkseen sanalistoja. Lisäksi mukana on kokonaisia lauseita, joista suu- rempia kokonaisuuksia muodostavat em. Appelbaumin Bacmeisterille kree- vineillä käännettämä kertomus sekä pastori Karl Lutzau v. 1815 käännettä- mät Isä meidän -rukous ja tuhlaajapoikavertaus. Käytännön haastattelutilan- teesta on säilynyt tietoja vain Sjögreniltä, jonka kuvaus on mielenkiintoista luettavaa. Viimeinen kreevininä taitanut vanhus ei ollut puhunut kreevininä 20 vuoteen, joiden aikana hän oli unohtanut mm. ’puhumista’ tarkoittavan verbin ja keskeisiä kieliopillisia suffikseja. Kun Sjögren vielä kertoo, että haastateltu 80-vuotias Mickel Sausais oli vahvistanut useimmat Sjögrenin esittämistä vi- ronkielisistä sanoista tyyliin ”ach ja, ja! so ist es!”, on ymmärrettävää, ettei kreevinimuistiinpanoja ylipäätään ole pidetty järin hedelmällisinä tutkimus- kohteina. Kaikkiaan kreevininkielinen aineisto sisältää noin 1300 sanamuotoa.

Teoksen loppuosa muistuttaa rakenteeltaan perinteistä kieliooppia. Osassa III käsitellään kreevinin äänneoppi, osan IV muodostaa muoto-oppi, jota seu- raava syntaksi osassa V ja edelleen sanasto osassa VI. VII osassa analysoidaan erikseen tekstit, ts. kaikki sanaa suuremmat kokonaisuudet; kielihistoriallinen loppuyhteenveto on osassa VIII.

Varsinainen kieliooppi, osat III–V, on synkroninen kuvaus kreevinien kie- lestä, mutta tutkimuskohteen luonteesta johtuen kielihistoriallinen pohdiske- lu kuuluu saumattomasti koko kielen kuvaukseen. Teoksen III osa, 126-sivui- nen kreevinin äänneoppi hipoo Winklerin tavoittelemaa täydellisyyttä: lähes jokaista foneemia ja allofonia tarkasteltaessa otetaan huomioon eri muistiin- merkitsijöiden käyttämät kirjoitustavat kokonaisuuksina. Äännejärjestelmän hahmottaminen on suuritöinen, mutta välttämätön vaihe kielen morfologian ja syntaksin selvittämisessä. Tehtävän kompleksisuudesta kertovat mm. sa- nan *epē* (’hopea’) muodot <*ähppi*>, <*öepi*> (nom.) ja <*öpet*> (part.) sekä

sanan *lahsi* ('lapsi') muodot <lachs>, <lachse>, <laxe> (nom.); <lahasalla> (yks. all.) ja <lahasili> (mon. all.).² Allofonien kuvauksessa hyödynnetty tarkkekirjoitus tuntuu paikoin liian hienolta ollakseen totta: mm. /h/:n variantteja ovat [χ], [χ̣], [ʎ], [ʎ̣], [ɣ] ja [ɣ̣]; /e/:n variantteja ovat ensitavun [e] ja [ẹ] sekä jälkitavujen [ə], [ə̣], [ə̆] ja [ə̇]. Fonologisen järjestelmän kuvaukseen on jäänyt kuitenkin päätelmiä, joita olisi ollut syytä perustella tarkemmin; esim. v:n ja w:n erottaminen eri foneemeiksi näyttää pienen aineiston valossa rohkealta, kun sille ei näytä olevan vertailukohtaa sen enempää latviassa kuin itämerensuomessaakaan. Segmentaalisen fonologian lisäksi Winkler pohtii myös latvian mahdollista vaikutusta kreevinin intonaatioon, jossa hänen nähdäkseen on erotettavissa – tosin komplementaarina (ja ei-fonologisina) – ympäröivistä latvialaismurteista omaksutut katkointonaatio (= *Stoßton*) ja tasainen intonaatio (= *Dehnton*).

Kirjan muoto-oppiosa (osa IV) kytkeytyy luontevasti äänneoppiin. Nominien sijanmuodostuksessa mielenkiintoiselta vaikuttaa kreevinin erilliskehityksen aikana syntynyt -*tī*-latiivi (*izānt-tī*, *sen-tī*), jonka Winkler yhdistää samanmuotoiseen adverbisuffiksiin, vrt. *tānnōmīseit*, 'tänään aamuna'. Latviin alkuperäksi Winkler esittää *-*tt*-lokatiivista ja -*n*-latiivista muodostuneen *-*ttin*-suffiksin. Kreevinin morfologiassa on tapahtunut myös koko joukko analogisia muutoksia: esim. *me*-pronominin rinnalla ovat monikkomuodot *met* ja *mōt*, ja monikon 2. persoonan pronomini on syntynyt kaavalla *mie* : *sie* = *mōt* : *x*; *x* = *sōt*. Kreevinin merkityksestä vatjan historiallisen morfologian tutkimuksessa muistuttavat monikon 3. persoonan menneen ajan muodot: kreevinissä *šeit* 'söivät' ja *alget* 'alkoivat' ~ nykyvatjassa analogiset *seivāp* ja *alkevad*. Muuten moitteettomassa morfologian kuvauksessa on joitakin oudontuntuisia päätelmiä: mm. nominien vartalonmuodostusta käsiteltäessä ns. *a*-vartaloiden joukkoon mahtuvat mm. adjektiivien komparatiivimuodot *vanēmpa* ja *nōrēmpa* (vuodelta 1815) – toisaalla oletetaan vain komparatiiveja sisältävä *p*-vartaloiden joukko (*pēnēmp* ja *vākevāmp*, vuodelta 1774). Monikonmuodostuksen yhteydessä Winkler rinnastaa *poissi*-sanana ('poika') taivutuksen suomen *siiliin*, jonka yksikkö ja monikko lankeavat hänen mukaansa yhteen esim. muodossa *siillistā*. Huoma(utt)amatta jää, että näin ei ole yleiskielessä, johon tekijä yleensä suomen osalta viittaa.

Viidennessä osassa Winkler mainitsee lyhyesti muutamia kreevinin syntaksin erikoispiirteitä. Kovin kauaskantoisia johtopäätöksiä ei voi käytettävissä olevasta suppeasta käännöstekstistä tehdä: mm. aitoja kreeviniin omaksettuja latvialaisuuksia ei juurikaan voi erottaa ainutkertaisista, haastattelulanteesta mekaanisesti käännetyistä muokaluksista. Latvian vaikutuksena voi pitää mm. olla-verbin osittaista puuttumista ja kieltoverbin yksikön 3. persoonan muodon (*ep*) esiintymistä vertailurakenteissa 'kuin'-merkityksessä: *se eikē kāsī vākevāmp ep se kura* 'oikea käsi on väkevempi kuin vasen' (v. 1774). Edellisen lauseen "määräisiä artikkeleja" täytyy pitää käännöksen lähtökielen, saksan vaikutuksena – Lutzau (1810) huomauttaa eksplisiittisesti, ettei kreevinissä ole artikkeleita. Vatjan ja muun itämerensuomen syntaksin kannalta mielenkiintoisia ilmiöitä ovat mm. vanhaa kirjasuomea muistuttava genetiivin käyttö omistusrakenteessa (tosin vain kahdesti) sekä siinä esiinty-

vä subjektin ja predikaatin lukukongruenssi (kolmesti), jopa lukusanan yhteydessä: *miū omat kaks jalkā* 'minulla on kaksi jalkaa', 'minun ovat kaksi jalkaa'.

Varsinaista kielioppia seuraa kirjan VI osa, kreevinin sanasto, jolla on hyvin keskeinen asema kirjaa käytettäessä. Sanasto (594 hakusanaa) on jaoteltu eri kerrostumiin, joista tärkein on kantavatjalaisten ja itsenäisesti kehittyneiden sanojen kerros. Kreevinin erilliskehityksen aikana kieleen on lisäksi lainattu sanoja virosta, latviasta, (baltian)saksasta, liettuasta ja venäjistä; lisäksi on pieni joukko alkuperältään tai merkitykseltään tuntemattomia sanoja. Sanasto on enemmän kuin pelkkä sanojen luettelo: juuri tästä osasta löytyy jokainen sanamuoto alkuperäisessä asussaan ja Winklerin käsitys sanan foneettisesta, fonologisesta ja morfologisesta hahmosta. Varsinaisen sanaindeksin puuttuessa kirjan lukija joutuu palaamaan tämän tästä sanasto-osaan, joskin sen käyttöä hidastaa se, että lukijalla pitää olla jonkinlainen ennakkokäsitys sanan fonologisesta muodosta ja tieto siitä, mihin sanastokerrostumaan se kuuluu. Esimerkiksi <kaulad> (sic!) 'aurinko' löytyy latvialaisten lainojen joukosta kohdasta *saule (: mon. *saule-t* [!]), <ōserat> 'ohra' kantavatjalaisesta sanastosta kohdasta *esra (: mon. *esrat*). Jokaisen sanamuodon yhteydessä on tarkka kirjain-numero-yhdistelmä, jonka avulla lukija voi helposti löytää etsimänsä muodon osan II originaaleista. Lauseissa esiintyvät sanamuodot löytyvät vaivattomasti myös osan VII teksteistä.

Kirjan VII osassa Winkler esittelee ja analysoi kaikki yhtä sanaa pidemmät tekstit *jākā jumalāka* -toivotuksesta 22-jakeiseen tuhlaajapoikavertaukseen. Lauseiden alla olevat lukuisat huomautukset tarjoavat itse asiassa kirjan V osan veroisen lauseopillisen kuvauksen. Käännöslauseiden taso on vaihtelevaa, ja erityisesti raamatuntekstien käännökset ovat vaatimattomia. Hämästyttävä tarkkuus jatkuu tässäkin osassa: esim. <*Ūsele pimmi un peiwele walki*> paljastuu lauseeksi *ōsēll tēp pime un päiväll valke* ('Yöllä on (tulee) pimeä ja päivällä valoisaa'), jonka foneettinen asu on ollut [ō̆ō̆z̆el̆ ʃĕĕβ̆ pĭ m̆ə̆ un p̆ä̆ĭv̆ē̆l̆ v̆ə̆l̆ŏē̆]! Tässä ja edellisessä osassa Winkler pyrkii ehkä turhanakin yksityiskohtaisesti osoittamaan kaikki aikaisemman tutkimuksen virheet; monet kymmenet alahuomautukset alkavat sanoilla "W[iedemann] hat falsch...".

Kirjan päättää osan VIII yhteenveto kreevinin ja vatjan historiasta. Winkler esittää lopuksi lyhyesti kantavatjassa, kreevinissä ja kreevinien eron jälkeisessä vatjassa kielen eri tasoilla tapahtuneet muutokset. Kirjan ainoa selvästi diakroninen osa on tutkimuksen tiivistelmä, jossa edellä kuvattu synkronia nähdään toisesta näkökulmasta.

Winklerin *Kreevinisch* on mielenkiintoinen ja mukaansatempaava. Tutkimuskohteeseen hän on valinnut materiaalin, jota muut eivät ole pitäneet tutkimuksen arvoisena. Kreevini on kieltämättä hyvin puutteellisesti ja heikotasoisesti tallennettu kielimuoto, ja Winkler on tarvinnut melkoisesti huimapäisyttä kirjoittaakseen siitä kaikki kielen tasot kattavan kuvauksen – varsinkin, kun 1300-sanaa aineisto on poikunut 453-sivuisen monografian. Kirjan rakenne on tarkoituksenmukainen, mutta lopputulos on melkein liian täydellinen: kaikki näyttää liittyvän kaikkeen, ja yhtä sanamuotoa tarkastellessaan lukija huomaa helposti vilkuilevansa niin alkuperäistekstiin, äänne-, muoto- ja lauseopillisiin osiin kuin sanastoon ja osan VII tekstianalyysiinkin.

Muuten perusteellisessa tutkimuksessa on kuitenkin kohtia, jotka tuntuvat jäävän vaille selitystä. Vaikka Winkler kiinnittää huomiota sanalistojen odotuksenvastaisiin monikkomuotoihin, hän analysoi monta sanamuotoa kritii-

² Selvyyden vuoksi merkitsen kaikki alkuperäislähteiden kirjoitusasut kulmasulkein; sulkeeton kielienäme on Winklerin olettamassa fonologisessa muodossa. – Winkleriltäkin olisi toivonut järjestelmällisempää ortografian ja fonologian erottamista.

kittä partitiiveiksi. Tuntuu merkilliseltä, että suuri osa ”partitiiveista” on *eða*-päätteisiä adjektiiveja (<*jemmee*> ~ sm. *jämää*, <*pimmäh*> ~ sm. *pimeää*, <*kipuäh*> ~ sm. *kipeää*, <*rassee*> ~ sm. *raseaa*) – semanttisesti vielä vie-raampia ovat yksikön nominatiivien keskellä esiintyvät monikon partitiivit <*maattah*> ~ sm. *matoja* ja <*uhdduh*> ~ sm. *utuja*. Pieneltä tuntuva tulkinta-ero voi näin suppeassa aineistossa vaikuttaa suuresti koko siihen käsitykseen, mikä kreevinin fonologiasta ja morfologiasta muodostuu. Muutenkin *Krewinisch* on täynnä pieniä, parin kolmen epävarmasti merkityn muodon perusteella tehtyjä yleistyksiä, joita on vaikea todistaa sen enempää oikeiksi kuin vääröksikään. Ei olisi suuri ihme, jos Winklerin tutkimuksesta tulisi Wiedemannin (1871) manttelinperijä, johon uutta monografiaa odoteltaessa tukeudutaan. Tässä suhteessa alkuperäisten käsikirjoitusten jäljentäminen osassa II on erityisen ansiokasta; se varmasti vähentää mahdollisten virheiden leviämistä tuleviin kreeviiniä sivuaviin tutkimuksiin. Yksi pieni, mutta suomalaista lukijaa hämmäntävä muotoseikka on, että Winkler viittaa tekstissä *Nykysuomen sanakirjaan* nimellä *Sadeniemi 1978*, vaikka muista sanakirjoista hän käyttää vakiolyhenteitä (EEW, SKES, SSA ym.).

Kaiken kaikkiaan Winkler on tehnyt perinpohjaista työtä: hän on moninkertaistanut kreeviiniä koskevan tutkimuksen määrän ja näin osoittanut, ettei kreeviini ole arvoton tutkimuskohde. Tästä lähtien itämerensuomalaisten kielten tutkijoilla on käytettävissään kelpo hakuteos, josta toivottavasti löytyy jokaiselle jotakin. Kreevinin tutkimuksen tulevaisuudesta Winkler ei puhu, mutta *Krewinisch* on epäilemättä arvokas lähde kaikille vatjan kielen tutkijoille. Erityisesti vatjan arvoituksellinen asema myöhäiskantasuomen murteiden jatkajana on vielä vailla lopullista selvitystä, ja on oikeastaan aika outoa, ettei Winkler puutu tähän kysymykseen juuri ollenkaan. Sellaiset kreevinin erikoisuudet kuin *me(t)*-pronomini *mōi*-muodon rinnalla (vatjassa *mō*, *mū*) voinevat tulevaisuudessa antaa lisävalaistusta koko itämerensuomalaisen kie-liperheen menneisyyteen. *Sii velje eli kōlt, un sai eläve, tām eli kaont un tām on sātu.*

JUSSI YLIKOSKI